

Čerešňák, Bedřich

[Cesar, Jaroslav. **Britská říše v období imperialismu (1870-1945)**]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1972, vol. 20-21, iss. C18-19, pp. 241-243

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102071>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

A. Kováče z Prešova byly věnovány problému národnostních menšin po 2. světové válce, kdy se tento problém řešil zpočátku pouze vysídlením či repatriací. Za hlavní chyby národnostní politiky po r. 1945 pokládal podcenění národnostní otázky ve vztahu k jiným úkolům socialistické revoluce, kteréžto chyby se pak nepříznivě promítaly i v nedůsledném řešení národnostní otázky po r. 1948. K otázce tzv. „povstaleckého plánu československé federace“, o němž hovořili Cambel a Jablonický, diskutoval rovněž L. Lipták z Bratislavy, který zdůraznil, že plán federace se objevil už v ilegálních dokumentech KSS před Slovenským národním povstáním, např. při zhodnocení československo-sovětské smlouvy z r. 1943. Příspěvek M. Vietora z Bratislavy „Slovenská otázka v politice hitlerovského Německa a horthyovského Maďarska 1939–1945“ ozřejmil tendence na připojení Slovenska k Maďarsku r. 1940, i satelitní poměr Slovenského štátu k Německu, pro něž nebyla slovenská otázka nikdy otázkou mocenskou, nýbrž propagandistickou a hospodářskou. „K niektorým otázkam štátoprávneho vývoja v r. 1945–1948“ hovořil J. Barto z Bratislavy, který se zaměřil zvláště na problém asymetrického modelu řešení slovenské otázky v tomto období.

Konference „Slovenská otázka a stredná Európa v novovekých dejinách“, uzavřená závěrečným slovem prof. M. Gosiorovského, byla velmi cenným přínosem k poznání základních tendencí novodobých slovenských dějin a slovenské otázky až do období vítězství socialismu v naší vlasti.

R. Pražák

Jaroslav César, *Britská říše v období imperialismu (1870–1945)*, Academia, Praha 1970, s. 326.

Obecná historie není u nás představována takovým množstvím titulů původních prací, abychom neměli radost z každé práce, která je u nás o této problematice napsána. Po několika pracích Matějkových je to César, který předkládá naši vědecké veřejnosti práci, kladoucí si za cíl ukázat vývoj britského impéria v období jeho největšího rozkvětu a pádu. Sama skutečnost, že nejde o práci, srovnávající vývoj impéria s naší oblastí, či sledující vzájemné vlivy, je hodnota pozoru, protože pro řadu objektivních důvodů byla obecná historie u nás pěstována právě v této podobě. Nelze také potlačit jistou formu zvědavosti, danou tím, že prvou práci z této problematiky předkládá autor, známý dosud z prací věnovaných problematice národních dějin.

Práci si autor rozdělil do 11 kapitol, k nimž jsou připojeny úvod a závěr, anglické resumé a jmenný rejstřík. Vlastní rozdělení tématu volil autor podle nejdůležitějších problémů, které bylo Velké Británii v průběhu sledovaných let řešit. Tomu odpovídají i názvy jednotlivých kapitol: Britská říše na počátku éry imperialismu, Britská politika vůči Indii a Turecku v éře Disraeliho, Spory o Egypt, Spory o kolonie v osmdesátých letech, Formování mocenských bloků a koloniální konflikty koncem 19. století, Přechod Británie na stranu rusko-francouzské koalice, Empire za první světové války, Britský Commonwealth v meziválečném období, Empire a politika appeasementu, Britská říše za druhé světové války. Už z tohoto výčtu je patrné, jak dynamismus vývoje je soustředěn do první poloviny sledovaného období, kde ostrost problémů je dána nejen jejich těsným časovým sledem, ale také obrovským prostorem, který byl jejich jevištěm. Druhá půle, tzn. v podstatě od první světové války, zahrnuje už problémy, kde Velká Británie byla aktérkou mezi jinými velmocemi, kdy ztratila svou někdejší hegemonii a byla nucena řešit mezinárodní situaci jinými metodami. To dokládá i výběr problémů a základní otázka, již si César ve své monografii položil: sledování příčin rozpadu britského impéria i důvodů pozdější ztráty někdejšího výlučného postavení, velmi přesně charakterizovaného hlavní devizou i metodou britské zahraniční politiky v 19. století, známou „splendid isolation“.

Autor sleduje především principy britské mocenské politiky, jejich uplatňování ve světě i v Evropě. Zdůrazňuje pak v celé práci, že pro britskou politiku po celé sledované období byly hlavními otázkami imperiální, nikoliv dílčí problémy, jak se vyskytovaly v dynamickém vývoji Evropy od 70. let minulého století. Velmi citlivě a ve vyvážených proporcích sleduje silení a slábnutí dílčích konfliktů, stejně jako permanentní boj Velké Británie s revolučním hnutím i nacionalistickými silami. Z toho je patrné, že v tomto směru se autorova práce rozpadá do jakýchsi dvou částí, v první se sledují především otázky metod britské politiky, zatímco ve druhé části jde o sledování desintegračního procesu v meziválečném období, kde tvůrčí schop-

nost britské politiky, ostatně i v době největšího rozkvětu daná spíše častým střídáním vlád než samotnou invencí, ustoupila v tomto směru do pozadí.

Podrobný obraz vývoje imperia, jak jej César podává na základě literatury a který sleduje od samotných počátků budování imperia po zmaru možnosti, aby se Anglie stala též kontinentálně významnou velmocí, dovoluje autorovi dospět k řadě závazných, dosud ne zcela doceňovaných závěrů. Tam kde sleduje intenzivní zájem britské veřejnosti o řešení problémů, které s sebou přineslo rozšíření Union Jacku do všech tehdy známých kontinentů, dospívá k poznání, že budování britského impéria bylo neplánovitě a tudíž se poprávalo tak málo sluchu teoretikům, kteří chtěli radit praktické politice. Dovolilo to také ukázat v čem byly příčiny oněch zvláštních rysů britské koloniální správy, která nesla svůj užitek nejen v době rozkvětu britského koloniálního impéria, ale také v době jeho největšího ohrožení. Právě potřeba obrany jednotlivých kolonií vedla k formě jisté samosprávy, což se projevovalo v liberalizaci systému i vytváření vrstvy místní inteligence, se vši rozporností, kterou to znamenalo v době rozvoje osvobozeneckého nacionalismu. Upozornění na skutečnost, že odchodem především vrstev chudiny do kolonií se zlepšovala, či spíše zjednodušovala politická a sociální struktura Velké Británie, která se pak projevila ve zlepšených podmínkách pro rozvoj politického života pomáhá pochopit mnohé ze specifického vývoje Velké Británie. Na druhé straně pak tím, že v koloniálních osadách nebylo rodově šlechty, vyvíjel se tam za účasti širokých vrstev obyvatelstva mnohem demokratičtější systém než v mateřské zemi a kterékoliv jiné zemi.

Z množství problémů, na které Césarova práce upozornila, a z nichž si můžeme všimnout jen některých, pro charakter práce historiků, zabývajících se především národními dějinami důležitých, bychom chtěli upozornit, že vzpomenutá už „splendid isolation“, jako základní metoda zahraniční politiky v době rozkvětu impéria předpokládala rovnováhu sil v Evropě, jako podmínku své existence, a v tom slova smyslu se do evropských záležitostí snažila zasahovat. César velmi jasně ukázal jak budování a existence britského impéria v jednotlivých historických fázích mění svou objektivní úlohu. Jestliže kupř. se stala angličtina jako jazyk kolonizátorů prostředkem vzájemného dorozumění různých národů Indického poloostrova, jestliže obrana indického předpolí v Afghánistánu, stejně jako na Balkáně, znamenala zabránit rozšiřování nejreakčenejšího systému carského samoděržaví, pak jiné kroky britské koloniální politiky měly reakční charakter. Ostatně autor na všech místech své práce podrobně sleduje spojitost britských imperiálních zájmů s tendencemi evropské politiky, zejména zahraničně politickou činností Francie, Itálie a posléze Německa.

Za velmi cennou považuje tu část monografie, která podrobněji než jiné práce ukazuje vlastní příčiny i charakter vzniku obou velmocenských uskupení, která se nakonec střetla za první světové války ve válečném konfliktu. Máme tady na mysli především důvody připojení se Itálie k Trojspolku, stejně jako velmi podrobné vyličení sblížování se britsko-francouzského a zejména britsko-ruského. V souvislosti se spory o Egypt je důležitá charakteristika nepřímého způsobu vlády, který pak Velká Británie používala ve všech arabských zemích. Poukázali jsme však již prve na skutečnost, že nepřímý způsob vlády předpokládal vytváření místní inteligence, která se nejen v Indii, ale ve výrazné formě v Egyptě, stala jádrem nacionalistického odporu proti Britům.

Jestliže někde pocítujeme jako příliš kusou charakteristiku politiky Velké Británie za prvé světové války, zaujme nás naopak pozoruhodná charakteristika appeasementu, jako jistého pokusu o novou formu splendid isolation. V závěrečných kapitolách ztrácí se — a snad to není jen náš dojem — plasticita výkladu ve výčtu událostí, které sice nemají stejný význam, jaké měly události v době rozkvětu impéria, které však nepostrádají též svého obecného významu. Máme zde na mysli především ličení vývoje za druhé světové války a především po ní. Autor zde zachytil nejdůležitější události, ukázal na neustále sílící vliv Spojených států, neukázal však stejně podrobně, jako na jiných místech výkladu, proč i přes onen nepříznivý, nejen ekonomický, ale i politický vývoj impéria, podařilo se Velké Británii přes výrazné politické reformy, svazek Commonwealthu udržet.

Text, vytištěný u nás dosud jen málo obvyklou technikou, je pečlivě redakčně zpracován, takže počet textových chyb je malý. Dovolili bychom si však upozornit na některá přehlédnutí, která se neměla do konečné podoby dostat. Třebaže o tom jistě mohou být spory, zdá se správnější označovat válku 1870 jako válku francouzsko-

pruskou (str. 25), politická skupina kolem lady Astorové bývá označována jako clivedenská, na str. jak 255 tak 267 se však o ní píše jako o clevelandské.

Césarova práce je zpracována na základě literatury, jak sovětské, tak západoevropské i naší, která je však zastoupena jen dvěma tituly. Kromě vzpomenutých již předností je sympatická tím, že dokázala, že i v našich podmínkách, bez možnosti studia pramenů, je možné zpracovat problém obecných dějin, bez omezení vlivu a stykologického. Na druhé straně však se domníváme, že v těch pasážích, kde se politika britského impéria dotýkala našich dějin bezprostředněji, mohl autor na ni upozornit výrazněji. Už také proto, že vydání v češtině předpokládá českého čtenáře. V tom smyslu se nám také nezdá ve většině případů funkční citování pasáží z použité literatury v originále. Nejen s ohledem na českého čtenáře, který nemusí znát jazyk předlohy, ale především k dosud platnému požadavku, aby se v originále citovaly v českých pracích jen ty pasáže, jejichž originální jazyková přesnost je důležitá pro pochopení zdůrazňovaného jevu.

Máme-li shrnout hodnocení Césarovy práce, musíme znova opakovat její ocenění jako vítaného přínosu do naší stále ne příliš početné literatury o problematice obecných dějin vůbec a otázek britského impéria zvláště. César podává podrobný obraz vývoje Velké Británie a přináší řadu pozoruhodných postřehů. Kladem je nepochybně také to, že neupadl ani do velmocenské povýšenosti, tak běžné v předlohách, jichž užíval, ani malosti, již se ve styku s problematikou velkého impéria nemusí vyhnout příslušník malého státu, ale že podává vývoj impéria v jeho slabých i silných stránkách.

B. Čerešňák

Edouard Calic, *Ohne Maske. Hitler-Breiting Geheimgespräche 1931*. Frankfurt am Main, Societäts-Verlag 1968, str. 233.

Francouzský publicista a historik Calic, bývalý vězeň sachsenhausenského koncentračního tábora, specialista na dějiny německého fašismu a generální sekretář známého Evropského výboru k vědeckému prozkoumání příčin a následků II. světové války, vyvolal již svou předchozí knihou „Himmler et son Empire“ (Paris 1966) zasloužený zájem. V roce 1969 byl též jedním z hlavních organizátorů mezinárodního sympózia v Lucemburku, věnovaného objasnění známého požáru říšského sněmu v Berlíně v roce 1933.

Nynější nová autorova publikace významně obohacuje pramennou bázi historie nacionálního socialismu. Calic totiž uveřejňuje plný text dvou rozsáhlých rozhovorů, které Hitler v květnu a v červnu 1931 povolil Richardu Breitingovi, šéfredaktorovi saského konzervativního listu Leipziger Neueste Nachrichten v naději, že v nadcházejícím boji o moc by snad mohl získat podporu onoho listu, a zejména pak u vedoucích činitelů z Deutschnationale Volkspartei, jakým byl kupříkladu průmyslový magnát Alfréd Hugenberg a jiní. Rozhovor doporučil Hitlerův tiskový vedoucí dr. Otto Dietrich, jehož Breiting ve svém listě v letech 1928–1930 zaměstnával jako dopisovatele.

Stenografický záznam obou rozhovorů s Hitlerem je otřesná četba. Totiž řada otázek, jež Führer před tím v politickém programu NSDAP a obzvláště ve své knize *Mein Kampf* pouze mlhavě naznačil, ve zmíněných rozhovorech s Breitingem neuvěřitelně otevřeně konkretizoval. Hitlerův bezpříkladný cynismus, jeho politický darwinismus, projevený při oné příležitosti, zdrtily Breitinga do té míry, že po jejich absolvování své ženě řekl: „Dostane-li se Hitler k moci, tak nás všechny zabije“ (str. 119). Není bez zajímavosti, že Breiting byl k oběma rozhovorům připuštěn pod podmínkou, že jejich obsah neuvěřitelně. Navzdory tomu Breiting varoval Hugenberga a jiné buržoazní konzervativce před další spoluprací s Hitlerem. Vždyť Breiting od Hitlera na vlastní uši vyslechl varování: „My budeme poroučet a vy budete poslouchat. Naprosto nestrpím žádný odpor... Řekněte jenom německému měšťáctvu, že s ním budu hotov dříve než s marxismem“ (str. 42). Breitingova výstraha však tehdy byla marná. Mezi varovanými byl i jeho přítel Karl Goerdeler, který se však tehdy Breitingovi vysmál, a teprve po letech uvěřil jeho varování a skončil pak na popravišti jako jeden z organizátorů známého puče proti Hitlerovi z roku 1944.

Protože Breiting špatně plnil naději, jež Hitler v něho při rozhovoru vkládal, snažil se již v lednu 1933 získat od něho příslušný záznam, o jehož věrném a dokonalém zachycení nemohlo být pochyb, ježto Breiting měl několikaletou úspěšnou praxi steno-